

ТАЛАБАЛАРНИНГ МАЪНАВИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА

Насирова Дилноза Собировна
Денов тадбиркорлик ва педагогика институти ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада кадрлар тайёрлаш тизимини модернизациялаш шароитида инновация ёндошув асосидаги талабаларнинг маънавиятини ривожлантиришнинг назарий-методологик асослари мазмуни ёритилган.

Таянч сўзлар: талаба, кадр, тизим, модернизация, инновация, ёндошув, миллий, маънавият, қадрият, илм, фан, соҳа, мерос, ватан.

РАЗВИТИЯ ДУХОВНОСТИ СТУДЕНТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Насирова Дилноза Собировна
Преподаватель Денауского пединститута
предпринимательство и педагогики

Аннотация: В статье раскрывается содержание теоретико-методологических основ развития духовности студентов на основе инновационного подхода в условиях модернизации системы подготовки кадров.

Ключевые слова: студент, коллектив, система, модернизация, инновация, подход, национальный, духовность, ценность, наука, поле, наследие, родина.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPIRITUALITY AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Nasirova Dilnoza Sobirovna
Denov entrepreneurship and pedagogy institute lecturer

Annotation: The article reveals the content of the theoretical and methodological foundations for the development of students' spirituality on the basis of an innovative approach in the context of modernizing the training system.

Keywords: student, team, system, modernization, innovation, approach, national, spirituality, value, science, science, field, heritage, homeland.

Кириш: Миллий маънавиятимиз, қадриятларимиз, илм-фан соҳасидаги ота-боболаримиздан қолган мероснинг қайта тикланиши, халқимизнинг миллий ўзлигини англаш жараёнининг ўсиб бориши натижасида халқимиз тафаккур тарзида муҳим ижобий ўзгаришлар рўй бермоқда. Хаётимизда содир бўлаётган бу ўзгаришлар одамлар қалби ва онгига сингиб, уларда келажакка ишонч туйғусини, озодлик ва эркинлик ҳиссини тарбияламоқда. Мустақиллик туфайли тобеълик ва қарамликдан озод бўлган давлатимиз ички ва ташқи сиёсатда ҳеч кимнинг аралашуви, тазйиқи ва кўрсатмаларисиз халқ манфаатларини кўзлаб иш юритмоқда. Юртимиз истиқлолигина бой маданий-маънавий меросимиздан, буюк аждодларимиз яратган маънавият чашмаларидан баҳраманд бўлишимиз учун кенг йўл очди. Мустақиллик халқимизга юртимизнинг бебаҳо ер ости ва ер усти бойликлариغا чинакамига эгалик қилиш, ўз диёрида ўзини эркин ҳис этиш, эркин фикрлаш, мустақил тафаккур юриши имконини берди.

Мустақил Ўзбекистонда ижтимоий-иқтисодий, маънавий соҳаларда амалга оширилаётган ислохотлар педагогик кадрлар тайёрлаш соҳасига ҳам тааллуқли бўлиб, талабалар маънавиятини ривожлантириш вазифаси устувор йўналиш сифатида яққол кўзга ташланмоқда

[1]. Зеро, фақатгина ёш авлодни камол топтиришга, уларни янги ижтимоий муносабатларга кириша оладиган умуминсоний қадриятларни эътироф этадиган, маънавий баркамол, юксак маънавиятли шахс этиб тарбиялаш кўп жиҳатдан талабаларнинг маънавий даражасига боғлиқдир.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили: Буюк Шарқ мутафаккирлари Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий, XIX аср охири ва XX аср бошларида яшаб ижод этган жаҳид маърифатпарварлари Абдулла Авлоний, Абдурауф Фитрат, Маҳмудхўжа Бехбудий ва бошқаларнинг маънавий–маърифий қарашлари, ғоялари бугунги кунда ҳам талабаларни маънавий ривожлантиришда алоҳида ўрин тутади. Талабалар маънавиятини ривожлантиришнинг фалсафий, ижтимоий– антропологик масалалари А.Бегматов, М.Кахҳарова, А.Маврулов, Т.Махмудов, Ж.Туленов, Г.Туленова, О.Ғайбуллаев, Э.Юсуповлар томонидан тадқиқ этилган. Талабаларнинг маънавиятини ривожлантиришнинг ижтимоий–педагогик, антропологик ва акмеологик масалалари бўйича Б.Адизов, М.Арипова, М.Ахмедова, О.Жамолдинова, Г.Ибрагимова, М.Иномова, У.Маҳкамов, О.Мусурмонова, С.Нишонова, Ш.Олимов, Б.Ходжаев, А.Чориевлар илмий изланишлар олиб боришган.

Тадқиқот методологияси: Миллий меросимиз, қадриятларимиз қайта тикланиши, миллий ўзликни англашнинг ўсиб бориши туфайли одамлар онгида, тафаккурида муҳим ижобий ўзгаришлар рўй бермоқда. Маънавий-маърифий жараёнлардаги ўзгаришлар одамларимиз қалби ва онгига сингиб, уларда келажакка, ўз кучига, ўз имкониятига ишонч, Ватанга муҳаббат, эркинлик хиссини тарбияламоқда. “Энг муҳими, аҳолининг онгу тафаккурида туб ўзгаришлар рўй берди, уларнинг узок йиллар мобайнида коммунистик ва совет мафкураси тамойиллари асосида шакллантирилган фикрлаш тарзи ва дунёқараши, бир сўз билан айтганда одамларнинг ўзи ўзгарди” [2]. Фақат истиклол халқимизга ўз Ватанида ўзини эркин хис этиш, эркин фикрлаш, мустақил тафаккур юритиш имконини берди. Ва у кенг кўламдаги сиёсий-ижтимоий, маънавий-маърифий соҳалардаги ислохотларни амалга оширишда асосий куч-қудрат бўлиб хизмат қилмоқда.

Талабаларнинг маънавиятини ривожлантириш масаласи ҳақида фикр юритганда, энг аввало, муаммога доир “маънавият”, “маънавий эҳтиёж”, “маънавий бурч”, “маънавий воқислик”, “маънавий маданият”, “маънавий мерос”, “маънавий фазилятлар” каби асосий тушунчаларнинг мазмун-моҳиятини ёритиб бериш мақсадга мувофиқдир.

Маънавият шахс, халқ, давлат ва жамиятнинг куч-қудрати, тараққиёти, имкониятлари ва истиқболларини белгилаб берувчи ички ижобий, руҳий омилдир. Маънавият (арабча “маънавият” – маънолар мажмуи) моҳиятига кўра ижтимоий тараққиётга ижобий таъсир ўтказувчи фалсафий, ҳуқуқий, илмий, бадий, ахлоқий, диний тасаввур, тушунча ва ғоялар мажмуи ҳисобланади.

Маънавият – инсонни бошқа мавжудодлардан ажратиб турувчи муҳим омил ҳисобланади. Инсон табиатнинг, барча мавжудотнинг гултожи дейилганда унинг ушбу хислати, яъни юксак маънавият эгаси бўла олиш имконияти назарда тутилади. Фақатгина моддий жиҳатдан кифояланиш онгсиз ва руҳсиз махлуқотларга хос бўлган хусусиятдир. “...Инсон уни Инсон даражасига кўтарадиган асосларнинг асосини ўз ақли билан том маънода қамрай олмайди. Инсон ўзини халқнинг бир зарраси деб сезгандагина, у ҳақда ўйлаб меҳнат қилиб яшагандагина маънавият билан туташади” [2]. Шу боис инсоннинг эркинликка, адолатга, камолотга интилиши, ижод қилиши маънавий эҳтиёжлари туфайлидир. Инсон ўз табиатига нолайиқ ҳолда эмас, балки унга муносиб равишда яшамоғи лозим. Шу маънода маънавият ўз-ўзини яратиш фаолиятининг мазмунидир. Маънавият ижтимоий ҳодиса сифатида биргина шахс онгига боғлиқ бўлмасдан, унинг ўзгариши, ривожи умуммиллий тажриба орқали амалга ошади. Маънавият жуда кенг қамровли тушунча бўлиб, уни бир жумлада ифодалаш ниҳоятда мушкул. Маънавият – одамнинг руҳий ва ақлий оламининг мажмуи каби мураккаб ижтимоий ҳодисадир. У инсоннинг ботиний томонига қаратилганлиги билан ажралиб

туради.

Маънавиятнинг моҳияти, амалий аҳамияти, айниқса, жамият ҳаётида туб ислохотлар амалга оширилаётган даврларда яққол кўзга ташланади. Давлатнинг кучи ва қудратини маънавий жиҳатдан баркамол бўлган кишиларгина белгилайди. Маънавиятга эътибор берилмаган мамлакатда иқтисодий, ижтимоий-сиёсий бўҳронлар содир бўлади. Мамлакат беҳисоб табиий бойликларга эга бўлсада, лекин халқи маънавий жиҳатдан қашшоқ, қолоқ бўлса, у давлат ҳеч қачон буюк бўла олмайди. Шу боис инсон ҳамиша неча-неча азоблар ва қийинчиликлар билан маънавият чашмасини излайди.

Бу ўринда маънавият тушунчасининг таърифи, унинг таркибий қисмлари ҳамда жамият ҳаётидаги бекиёс аҳамияти тўғрисида тўхталиб ўтишимиз лозим. Чунки яқин-яқингача илмий адабиётларда маданият, жумладан маънавий маданият ҳақида гапирилган эди-ю, маънавият ҳақида ҳеч нима дейилмасди.

“Ватан туйғуси” китобида “Маънавият – жамиятнинг, миллатнинг ва айрим бир кишининг ички ҳаёти, руҳий кечинмалари, ақлий қобилияти, идрокини мужассамлаштирувчи тушунча”[3] – деб таърифланган.

Албатта “маънавият” тушунчасининг илмий, фалсафий, адабий ёки оддий тилда ифодаланадиган кўплаб таърифларини келтириш мумкин:

1) маънавият – инсоннинг зот белгиси, унинг фаолиятининг таркибий қисми, онги, ақл заковатининг маҳсули;

2) маънавият моддий ҳаётни акс эттиради ва жамиятда мавжуд бўлган маънавий ҳодисалар йиғиндиси сифатида кўзга ташланади;

3) маънавият – ҳар бир инсоннинг ички руҳияти, ақл заковати, уни ўзини-ўзи англаш, яхшиликларга, эзгу ниятларга тўла қалби, олдинга қараб янги марралар сари онгли равишда фаоллик кўрсата билиш ва интилиш салоҳиятидир;

4) маънавият кўп қиррали ҳодиса бўлиб, ахлоқий (одоб, бурч, масъулият туйғуси), илмий-ижодий, амалий малакалар (меҳнат, ижодкорлик, истеъдод, қобилият), диний, мафкураравий қарашларнинг яхлит бирлигидир;

6) маънавият – инсон ва жамият ҳаётининг уч асосий соҳасидан (йўналишидан) бири бўлиб, ҳар бир инсоннинг Ҳаққа, Борлиқнинг моҳиятига бўлган муносабати. Маънавият – ўз мазмунига кўра кўп қиррали мураккаб ҳодиса бўлиб, моҳиятан инсон руҳидаги Борлиқ ҳақиқати билан уйғунликни англатади. Шу маънода уни Инсоннинг, Халқнинг, Жамиятнинг, Давлатнинг куч-қудрати, инсонни руҳий покланиш ва юксалишга даъват этадиган, унинг ички оламини бойитадиган, иймон-иродасини, эътиқодини мустаҳкамлай-диган, виждонини уйғотадиган қудратли ботиний куч, Ҳақиқат нурининг инсон қалбида акс этиши, ёки бақонинг фанода зуҳури, дунёвий ва ухравий мақсадларининг уйғунлиги, инсоннинг ўз моҳияти олдидаги масъуллиги, ўзлигини англаши деб ҳам таърифлаш мумкин;

7) маънавият – бу кишининг эгаллаган фойдали билимлари амалий ҳаётида синалиб, кўникма ва малака даражасига ўтган ва қалбига сингиб, ҳаёт тарзида акс этадиган ижобий ижтимоий сифатлар мажмуидир.

Албатта, юқорида келтирилган таърифларнинг ҳаммасида ҳам маънавиятнинг кўпгина қирралари ўз ифодасини топган. Уларда муаллифлар ўзларининг нуқтаи-назарларини билдиришган бўлсада, бу таърифлар янада сайқалга мухтождир. Юқоридаги хулосалардан келиб чиқиб, уларни тўлдирган ҳолда маънавиятга қуйидагича таъриф бериш мумкин. Маънавият – инсоннинг ички ҳаёти, руҳий кечинмалари, ақл-заковатининг маҳсули, унинг ижтимоий, руҳий фаолиятининг ўзига хос дастури бўлиб, у она Ватанга ҳурмат, миллий ўз-ўзини англаш, миллий ва умуминсоний қадриятлар негизида шаклланади. Бу жараёнлар миллатнинг ўз озодлиги учун курашида, ўз манфаатларини химоя этишида, тараққиётга интилишларида намоён бўлади.

Шу фикрни мантиқий давом эттириб, маънавият – инсонни руҳан покланиш, қалбан

улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир, десак, менимча, тарихимиз ва бугунги ҳаётимизда ҳар томонлама ўз тасдиғини топиб бораётган ҳақиқатни яққол ифода этган бўламиз.

Умуман, маънавият тушунчасига янгича нуқтаи назар билан ёндашиш, маънавий ҳаётни белгилаб берувчи сифатий мезонларни аниқлаб олиш, ундаги туб ўзгаришларни юзага келтирадиган ҳодисалар диалектикасини маънавиятга бериладиган таъриф моҳиятида тўла акс эттириш ушбу масаладаги илмий изланишнинг энг муҳим мақсади деб қараш мумкин.

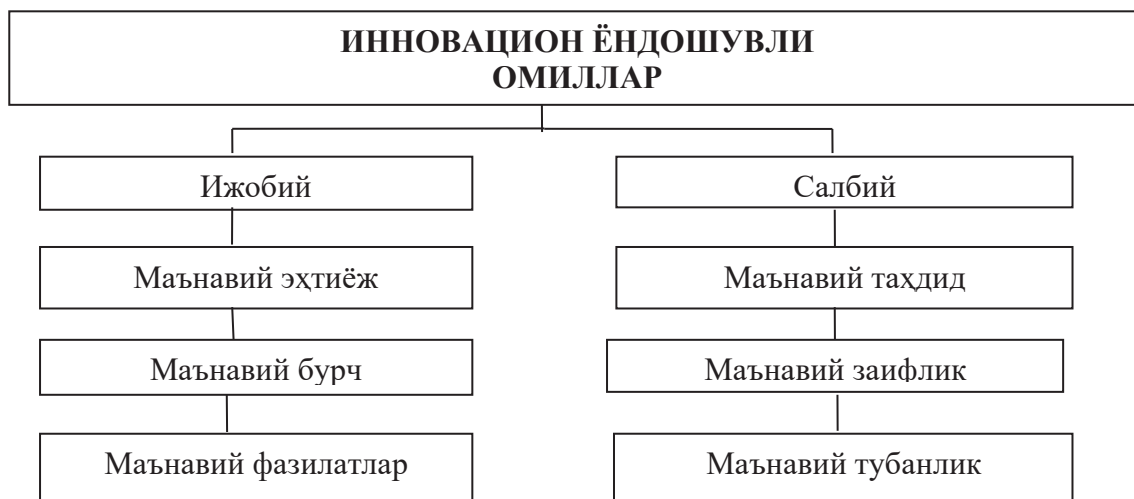
“Маънавият” тушунчаси жамият ҳаётидаги ғоявий, мафкуравий, маърифий, маданий, диний ва ахлоқий қарашларни ўзида ифода этади. Шунинг учун ҳам бу мавзуда фикр юритганда, мазкур қарашларнинг барчасини умумлаштириб, кенг маънодаги «маънавият» тушунчаси орқали ифода этиш мумкин.

Демак, маънавиятли инсон билимли, маълум касб-хунар соҳиби, ўз Ватанининг содик фуқаросидир. Ўз давлати қонунларини биладиган ва уларга амал қиладиган, юрти билан ғурурлана оладиган инсон. Ўз Ватани бойликларини сақлайдиган, уни янада бойитадиган, гўзалликларидан баҳраманд бўладиган шахс. У ҳар қандай зарарли иллатларга қарши курашадиган, миллий ва умуминсоний қадриятларни авайлаб асрайдиган инсондир.

Шахс маънавиятини ривожлантиришнинг муҳим жиҳати унда маънавий эҳтиёжни қарор топтиришда намоён бўлади. Маънавий эҳтиёж – давлат, жамият ва шахснинг барқарор турмушида моддий эҳтиёжлардан бошқа маънавий талаблар, манфаатлар ва эҳтиёжларни қондиришга бўлган интилишини ифодаловчи тушунча. Маънавий эҳтиёж ижтимоий, сиёсий, фалсафий, илмий, ахлоқий, диний, ҳуқуқий ва бошқа йўналишларда аниқ намоён бўлади. Шу боисдан маънавий эҳтиёж ижтимоий онг шаклларига таянадиган фаол ҳаракат асосида таъминланади.

Тарихчи олим А.Мавруловнинг фикрича, ёшларда маънавий эҳтиёжни ривожлантириш учун куйидаги жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш лозим: 1) шахс маънавий эҳтиёжини қондириш учун уни ўрганиш лозим. Яъни ёшлар ўз маънавий билим савиясини оширишга ўзларида эҳтиёж сезяптиларми, ё йўқ? Буни англаб етмасдан мақсадга эришиш мумкин эмас; 2) маънавий эҳтиёжни бир зарб билан ривожлантириш мумкин эмас; 3) маънавий эҳтиёжни ривожлантириш учун ҳар бир фуқарода зиёлилик сифатларини оширишни талаб қилади. Зиёли фақат дипломли, юксак лавозимли киши эмас. Зиёли, шу билан бирга, маърифатли, кишиларга нур тарқатувчи, онгини ёритувчи инсонлардир. Бундайлар мамлакатимизда жуда кўп [4].

Маънавият масаласи ёритилган адабиётлардан маълум бўладики, талабаларнинг маънавиятини ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омилларни икки – ижобий ва салбий каби турларга ажратиш мумкин (1-расм).



1-расм. Талабаларнинг маънавиятини ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи инновацион ёндошувли омиллар

1-расмда кўрсатилганидек, маънавий эҳтиёж, маънавий бурч ва маънавий фазилатлар ижобий омиллар ҳисобланса, маънавий бузғунчилик, маънавий заифлик, маънавий тубанлик сингари хислатлар салбий тавсифга эгадир. Талабаларда мазкур салбий сифатларнинг намоён бўлишига имкон бермаслик, унинг олдини олиш ўта муҳимдир. Бунинг учун энг аввало, маънавий таҳдид, маънавий заифлик, маънавий тубанлик сингари хислатларнинг ўзи ҳақида аниқ маълумотларга эга бўлиш лозим.

Маънавий заифлик – маънавий ҳаёт ҳодисаси, жамият, давлат ёки халқнинг маънавий масалаларда уюшмагани маънавиятга етарлича эътибор бермагани, тарбия соҳасида ўз-бўларчилиikka йўл қўйгани натижасида содир бўладиган ижтимоий-ғоявий ожизлик ҳолати [5,105]. Маънавий заифлик халқ оммасининг туб манфаатлари ва кўнглидаги орзу-интилишларини ифода этадиган, уни тараққиёт сари, улкан мақсадлар йўлида жипслаштирадиган миллий ғоянинг, илмий асосда ташкил этилган, пухта ўйланган ва мунтазам олиб бориладиган маънавий тарбия тизимининг яратилмагани ёки ижтимоий ҳаётда амалий ифода топмагани натижасида ҳосил бўлади. Шу боис, мустақилликнинг илк йилларидан бошлаб, мамлакатимизда халқ маънавиятини юксалтириш борасида қатор ишлар қилинаётгани, бир собиқ тоталитар тузум шароитида жамият тафаккурида шаклланган маънавий заифлик жиҳатларини миллий менталитетга мос бўлган маънавий-ахлоқий жиҳатлар билан тўлдириш бўлса, иккинчи томондан онги ва дунёқараши эндигина шаклланаётган ёшларда маънавий заифликка йўл бермаслик ҳар томонлама баркамол авлодни ривожлантириш масаласига давлат сиёсати даражасида эътибор берилаётганлиги қувонарлидир.

Маънавий тубанлик – шахснинг тарбиясидаги нуқсон ва иллатларни, маънавий жиҳатдан тарбияланмаганини намоён этувчи салбий ҳис-туйғулари мажмуи. Маънавий тубанлик инсонларнинг маънавий фазилатларига қарама-қарши, тескари бўлган хусусиятларни ифодалайди, умуминсоний хулқ-атвор меъёрларидан оғиш натижасида келиб чиқадиган нохуш жиҳатларни билдиради. Ўз манфаати, жони ва танининг роҳатини кўзлаб, “ўзим бўлай”чилик кайфияти билан ошкора ва махфий равишда йўл қўйиладиган ғайриинсоний ҳатти-ҳаракат, қилиқ, бадкирдорлик – ҳаром-ҳариш ишлар, фахш, нафсхўрлик, бахиллик, қитмирлик, таъмагирлик ва порахўрлик, манманлик, ва шухратпарастлик, хиёнат ва олчоқлик – маънавий тубанлик иллатларининг турли кўринишларидир.

Юқоридаги таҳлиллардан маълум бўладики, бугунги кунда талабаларнинг маънавияти-

ни ривожлантириш муҳим педагогик муаммо сифатида қуйидагиларда ёрқин намоён бўлади:

1) талабаларнинг тобора глобаллашиб бораётган ва жаҳонда тез ўзгариб бораётган жараёнлар ичида ўзининг шахсий ва касбий “Мен”ини топишида адашиб қолмаслиги, айти пайтда жамият ҳаётида муносиб ўрин топиши;

2) баъзи талабалар ўз маънавий қиёфасини ривожлантириш, эгаллаётган мутахассислигини қўлга киритиш учун мустақил ақлий фаолиятда ожизликка йўл қўймоқдалар. Хорижий мамлакатларда чоп этилган адабиётларни ўрганиш, интернет маълумотларига суянган ҳолда Абу Али ибн Синони араб миллатига мансуб мутафаккир, дейиш, табиийки, юқоридаги каби ҳолатлар туфайли содир бўлиши мумкин;

3) талабаларнинг маънавиятини ривожлантириш кўп жиҳатдан улардаги ижтимоий фаоллик даражасини оширишни талаб этиши;

4) талабаларни эркин мулоқотга киришишга тайёрлаш зарурияти.

Хулоса: Хулоса қилиб айтганимизда, талабаларнинг маънавиятини ривожлантиришга таъсир кўрсатувчи омилларни икки – ижобий ва салбий турларга ажратиш мумкин. Маънавий эҳтиёж, маънавий бурч ва маънавий фазилатлар ижобий омиллар ҳисобланса, маънавий бузғунчилик, маънавий заифлик, маънавий тубанлик сингари хислатлар салбий тавсифга эгадир. Талабаларда мазкур салбий сифатларнинг намоён бўлишига имкон бермаслик, унинг олдини олиш ўта муҳимдир. Бунинг учун энг аввало, маънавий таҳдид, маънавий заифлик, маънавий тубанлик сингари хислатларнинг ўзи ҳақида аниқ маълумотларга эга бўлиш лозим.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947-сон Фармони // “Халқ сўзи”, 2017 йил 8 февраль.

2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 1992. – 78 б.

3. Иброҳимов А., Султонов Х., Жўраев Н. Ватан туйғуси. – Т.: Ўзбекистон, 1997. – 398 б.

4. Маврулов А. Маънавий баркамол инсон тарбияси. – Т.: O'zbekiston, 2008. – 80 б.

5. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. – Т.: Университет, 1998. – Б.105.